

KORE CUMONG VE ÖZBEK ALPAMIŞ KAHRAMANLIK DESTANLARINDA OLAY ÖRGÜSÜ

A Comparative Study on the Plot of Heroic Epic Poems in Korean Cumong and Uzbek Alpamiş

Doç. Dr. Eunkyung OH*

ÖZ

Kore kahramanlık destanı 'Cumong' ve Özbek kahramanlık destanı 'Alpamiş' her iki halkın önemli kahramanlık ve epik destanlarıdır. Cumong destanı Kore halkının şanlı geçmişi, millet olarak şekillenmesini, başına gelen zorlukları metanetle yenerek devlet kurmayı başaran halkın kahramanlıklarını epik ölçüde dile getiren bir eserdir. Alpamiş ise, Özbek halkının hayal gücüyle ortaya çıkmış olağanüstü yeteneklerle donatılmış efsanevi bir kahramandır. Cumong ve Alpamiş olağanüstü şekilde dünyaya gelir. İkisi de hem soylu ailelerdendir ve hem de ilahilik taşırlar. Bu iki kahraman, olağanüstü yeteneklere sahip oldukları için çevredeki insanlar tarafından kıskanırlar ve tehlikeye düşerler. Ne var ki, bu kahramanlar tehlikeye düştükleri zaman bazı hayvanlar ya da başka insanların yardımıyla kurtulmayı başarırlar. Sonunda iki kahraman tüm engellerin üstesinden gelmeyi başararak, milletin onlara verdiği vazifeyi yerine getirerek, gerçek anlamda kahraman olurlar. Bu çalışmada her iki kahramanlık destanı, olay örgüleri bakımından değerlendirilerek, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Söz konusu destanlarda olay örgüsüne bakıldığında şu beş unsurun belirgin olarak şekillendiği görülür: 1- Soyluluk, 2- Olağanüstü doğum. 3- **Tehlikeye düşmek ve kurtulmak**, 4- Yeteneği göstermek, 5- Sorunu çözmek ve engeli aşmak. Epik eserlerin olay örgüsünün özetlenen bu yapısının çok eskilere dayandığı işaretlenebilir. Ayrıca bu kahramanlık destanlarının dünya edebiyatında yer alan benzer bütün kahramanlık destanlarıyla ortak olay örgüsüne sahip oldukları da işaretlenmesi gereken başka bir husustur.

Anahtar Kelimeler

Alpamiş, Cumong, Epik Şiir, Kore, Özbek.

ABSTRACT

'Cumong' and 'Alpamiş' are among the most important epic poems in Korea and Uzbekistan. Cumong is one of the most famous heroes in Korean history and he built the greatest empire named Goguryo. The epic poem of Cumong shows that the great past and the formation of the Korean people. In case of Alpamiş, he is an epic hero in the imagination of Uzbek people. However, they have some similarities regarding their plots as epic poems Cumong and Alpamiş were born in particular ways. Both were from noble families and had some connection with spiritual power. People around them nursed jealousy against Cumong and Alpamiş because they had unusual talents. It made them vulnerable. However, whenever they fell into danger, some animals or guardian deities protected them. Finally they overcame all difficulties and struggled with adversity, so they could be reborn as real heroes. Here, in this study, we have compared two epic poems especially in regard to their plots and those are namely Alpamiş and Cumong. In each epic poem is consisted of five steps. Each epic poem contains five characteristics common to typical epic poems: These are: 1- nobility of birth-2- extraordinary birth-3- fall into danger and escape – 4- special abilities – 5- solving problems overcoming obstacles.

Key Words

Uzbek, Korea, Epic poem, Cumong, Alpamiş

* Kore Hankuk Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi Orta Asya Dilleri Bölümü, euphra33@hanmail.net

GİRİŞ

Cumong Destanı, Kore halkbilimin en önemli halk yaratılardan birini oluşturur. Destanın yaratılış dönemi, uzun bir geçmişe dayandığı için arkaik epik özellikler net olarak görünür. Cumong (Dong Myong Van), Kore tarihinin en görkemli dönemi olan Gokuriyo İmparatorluğu'nun (M.Ö. 37-668) kurucusudur.

Kore halkbilimine ait sanat eserleri, sanatsal gelenekler "Üç Devlet Dönemi"ne, yani VII. asra kadar sözlü olarak anlatılmış ve bu şekilde korunmuştur. Daha sonra Koriyo Devleti (918-1392) döneminde Çin alfabesiyle yazılmıştır. O dönemde yazılan varyantların kaybolması veya sonuna kadar yazılmaması nedeniyle destan hacim açısından iyice kısalmıştır (Çe Herim, 1988:5).

Destan, Gokuriyo Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olayları ele almıştır. Kore'deki destanın eski varyantları, özellikle "Gvançetovanviy", "Modumyoci", "Çonhonsongmyocim-yong", "Çonnamsanmyocim-yong", "Cunghva Kgokuryo Dongmyongvanringvy", "Samguksagi", "Samgukyusa", "Dongguk-isang-gukcib", "Ce-vanun-gi", "Secongsilrokjiriji", "İngcesicul", "Sincingsonggukyoc", "Dongguktongam" kitaplarından başka birçok eserde de işlenerek günümüze kadar korunmuştur (İ Ci-yong, 2000:151). Bunların arasında "Samguksagi" ve "Donggukysang-gukcib" en önemli olanlarıdır. Çünkü diğer varyantlar bunlara dayanarak yazılmıştır.

Özbekistan'da en yaygın ve ün kazanmış olması nedeniyle günümüze kadar halk bahşileri tarafından söylenmekte olan "Alpamış destanı" ise, 1922 yılından 2010 yılına kadar otuzdan fazla bahşiden alınmıştır. Geçmişin büyük ihsanı olan halk destanları, özellikle "Alpamış destanı", Özbek halk sanatının eşsiz kudretini kendinde bulduran paha biçilmez bir servettir. Bu destan, Özbek halkının bakış açısını, isteklerini, örf ve âdetlerini, merasimlerini, felsefi-estetik düşüncelerini, hayat tarzını kendinde toplamış muhteşem manevî değerdir. Özellikle, Özbek halkının kahramanlık geçmişi, vatan uğruna yaptıkları mücadele, destanda özel bir şekilde ifade edilmiştir. Bu yüzden destanın farklı şekilleri, Fazıl Yoldaşoğlu, Ergaş Cumanbülbüloğlu, Muhammadkul Canmuradoğlu Pölken, Berdi bahşi, Merdanakul Evliyakuloğlu, Berdiyar Pirimkuloğlu, Böri Sadıkoğlu, Bekmurad Corabayoğlu, Seidmurad Panahoğlu, Hamra şair Ergaşov, Zahir şair Koçkaroğlu, Umar şair Safarov, Murad Atabayoğlu, Rezzak Kazakbayoğlu, Abdukahhar Rahimov, Abdunazar Payanov ve başka yetenekli bahşiler tarafından söylenmiştir. "Alpamış destanı"nın H.Zarifov, M.Afzalov, T.Mirzayev, M.Muradov tarafından bahşilerin ağzından derlenen el yazısı nüshaları, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ali Şir Nevaî Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün folklor arşivinde korunmaktadır. Destanın bu varyantları arasındaki farklılıklar olaylar

örgüsüne ait değildir ve genelde bazı motiflerin sanatsal aktarımındaki özelliklerde, eserin hacminde, şiir parçalarının sanatsallık derecesinde görünür (Jirmunskî, 1959:26-28).

KAHRAMANLIK DESTANINDA OLAY ÖRGÜSÜ

Cumong Destanında Olay Örgüsü

“Cumong Destanı”nın olay örgüsünü araştıran *Co Dong İl*, destanın yapısı hakkında şunları yazar: (Co Dong İl, 1971).

Soyluluk.

Olağanüstü doğum.

Yüksek yetenek.

Dışlanma ve bırakılma.

Kurtulma.

Tehlike.

Zafer.

Epik eserlerin olay örgüsünün bu yapısı, çok eskilere dayanır ve *CoSeon* (1392-1897) döneminde yaratılan halk romanlarının en önemli özelliklerinden biridir. Hatta Şaman merasimlerinde söylenen “Şaman destanı (muga)” türüne ait dinî metinlerin olay örgüsüne de bu epik motifler esas olmuştur (So Desok, 1980:110).

“Cumong” destanı, üç nesil epik kahraman olan Hemosu – Cumong – Yuri üçlüsünden ibaret üç kuşak hakkındadır. Cumong hakkındaki hikâyeyi, onun olay örgüsüne esas olan olaylar zincirine göre sıralarsak, eserin içeriğini şöyle özetleyebiliriz:

Gök Tanrı Hemosu, gökyüzünden Unsim Dağı'na iner ve burada kral olur. Her sabah gökyüzünden inerek krallık yapar ve akşam tek-

rar gökyüzüne döner. Günün birinde Hemosu deryanın üç kızını görür ve onlara âşık olur. Onlarla evlenmeyi planlar. Hemosu, deryanın ilk kızı Yuhva'yı ele geçirir. Yuhva'nın babası Habek, bunu öğrenince çok kızar ve Hemosu'nun neden bu işi yaptığını öğrenmek için onun yanına bir adamını yollar. Hemosu, Yuhva ile evlenme planını gerçekleştirmek üzere Habek'in sarayına gelir. Geleneğe göre, bir kızla evlenmek isteyen genç, o kızın babasıyla yarışmaya girmek ve elbette kazanmak zorundadır. Dolayısıyla Habek, Hemosu'yu güreş meydanına çağırır. Yarışma şartlarına göre, Hemosu, güreşin her üç basamağında galip gelerek Yuhva ile evlenme şansını elde eder. Habek, düğünden sonra onları deriden yapılmış kutuya yerleştirerek gökyüzüne uçurmak ister. Ama kız, yerde doğduğu için dünyada kalmayı tercih eder. Düğünde içkiyi fazla kaçıran Hemosu, farkında olmadan tek başına gökyüzüne uçar. Ertesi gün, sarhoşluğu geçince gökyüzüne tek başına döndüğünü anlar. Kızının yalnız bırakıldığını öğrenen Habek, kızarak Yuhva'yı evinden kovar. Babasının takibinden kaçmakta olan Yuhva, yolda kral Gimva'ya rastlar. Kral Gimva ona birlikte yaşamayı teklif eder. Gimva ile birlikte yaşayan Yuhva, günün birinde gökyüzünden inen nurdan hamile kalır. Bir süre sonra Yuhva bir yumurta doğurur. Bunu öğrenen kral, yumurtayı doğaya bıraktırır. Bırakılmış yumurtaya hiçbir hayvan zarar vermez, tam tersi onu korur. Olağanüstü yumurtayı hayvanların

korumaya aldıklarını duyan Gimva, yumurtayı Yuhva'ya geri verir. Bir süre sonra yumurtadan bir erkek çocuk dünyaya gelir. Çocuk bir yaşına bastığında yaydan ok atarak olağanüstü güçlü olduğunu gösterir. Bunun üzerine ona "Cumong" (alp) adını verirler. Gimva'nın oğulları Cumong'a hasetle bakarlar ve onu saraydan kovmaya çalışırlar. Kral Gimva, Cumong'a atlara bakmasını emreder. Cumong, annesinden en iyi atı tanımayı öğrenir. Annesinin talimatıyla kralın tavlısından en iyi atı seçerek onun diline iğne sokar. Sonuçta at zayıflar. Cumong, atlara iyi bakar, bunun karşılığı olarak kral Gimva, onun tavladan istediği atı kendisine almasına izin verir. Cumong, daha önceden bilerek zayıflatmış atı seçer ve bu ata binerek üç arkadaşıyla saraydan kaçar. Cumong, derya kıyısına ulaşır. Suyun şiddetle aktığını görünce hayatının tehlike altında olduğunu anlar. O zaman yayı ile deryaya vurarak gök tanrısından yardım ister. Cumong'un duası kabul edilir, balık ve kaplumbağalar kendilerinden bir köprü yaparlar. Cumong bu köprüden geçerek canını kurtarır. Cumong'u takip eden askerler deryanın bu tarafına geçemezler. Böylece elleri boş, geri dönmek zorunda kalırlar.

Cumong bir ağacın altında dinlenirken bir çift guguk kuşu gelip ağaca konar. Cumong, kuşların annesi tarafından gönderildiğini anlayarak, onlardan birinin karnını yarar. Kuşun karnında annesinin kendisine gönderdiği haberi bulur. Cumong, karnını yardığı kuşa su

serptiği zaman o canlanarak uçup gider. Cumong, *Calban* adlı yere gelip yerleşir ve burada kendi devletini kurar. Devletine *Goguryo* adını verir. Günün birinde komşu devlet hükümdarı Song Yang bunlara saldırır. Cumong savaşı kazanır. Nine-si Yuhva'nın yanında büyüyen Yuri, babası Cumong'un huzuruna gelir. Cumong, oğlunu kral olması için hazırlar. Kırk yaşına bastığında Cumong, göğe yükselir ve geri dönmez. Yuri babasının defin merasimini yapar.

Alpamış Destanı'nda Olay Örgüsü

Alpamış Destanı da tıpkı Cumong Destanı gibi üç nesil epik kahramandan ibarettir. Onlar da Boybori ve Boysari, Alpamış, Alpamış'ın oğlu Yodgor'dur. Alpamış Destanı'nın olay örgüsü kısaca şöyle özetlenebilir:

Dobonbi'den Alpinbi doğar. Alpinbi iki çocuk doğurur: Boybori ve Boysari. Boybori ve Boysari birgün bir tanıdıklarının düğününe gittikleri zaman, çocukları olmadığı için evsahibi onları hoş karşılamaz. Buna çok üzülürler. Onlar Şohmardon pirinin (ilahi adam) önüne gidip dua eder. Şohmardon piri, Tanrı'nın Boybori'ye bir oğul ve bir kız, Boysari'ye ise bir kız vereceğini söyler. Çocuklar doğarlar, doğumun olduğu gün Şohmardon gelir. Onlara isim koyar. Boybori'nin oğlunun ismini Hakimbek, kızının ismini Kaldırgoç koyar. Boysari'nin kızına da Oi Barçın adını verir. Şohmardon piri, Hakimbek'in omuzuna beş defa vurur. Omuzunda parmak izi

kalır. Parmak izinin Hakimbek'i koruyacağını söyler. Sonra Barçın ile Hakimbek'in 'beşik kertme'sini yaparak onların karı-koca olacağını söyler. Hakimbek yedi yaşına geldiğinde Alpinbi dedesinden kalan on dört botmonluk (batman, ağırlık ölçüsü) yayı kaldırır, attığı ok, Askar Dağı'nın yüksek zirvesine kadar uçar. Bu olaydan sonra Hakimbek, kahraman anlamında 'Alpamış' ismini alır. Birgün Kongrot devletinin kralı olan Boybori, kardeşi Boysari'ye adam gönderir, ondan vergi ister. Boysari buna çok kızar, kardeşinin adamlarını öldürerek ata ters bindirip gönderir. Sonra Boysari kabilesiyle Kalmok'a göç eder. Kalmok kralı onların izinsiz göç ettiklerini duyup çok kızar. Karı-Surhail'in yedi oğlu vardır. Onlar Kalmok'ın kahramanı sayılır. Karı-Surhail, Boysari'nin zengin olduğunu görerek Barçın'ın annesi Boybüca'ya kızını gelin olarak almak istediğini söyler. Boybüca da kızının nişanlısı olduğunu söyleyerek teklifi reddeder. Karı-Surhail evine gidip oğlu Karajon'a Barçın'ın evlenme teklifini kabul ettiğini söyler. Barçın'la evlenmek için oğulları arasında çatışma çıkar. En büyük oğlu Kokaldoş, Barçın'ı alıp gideceğini söyleyince Barçın ondan altı ay süre ister ve Alpamış'a adam göndererek yardım ister. Barçın'ın adamları Kongrot'a gider, ama Boybori onların Alpamış ile görüşmelerine izin vermez, hatta mektubunu da sandığa saklar. Alpamış'ın kız kardeşi Kaldırgoç sandıktaki Barçın'ın mektubunu bulur ve kardeşine söyler. Alpamış, baştan Barçın'ı kur-

tarmaya gitmekte tereddüt eder; ama sonra Kaldırgoç tarafından ikna edilir. Alpamış yola düşer. Korajon, Alpamış ile dost olur. Kendisi Barçın'a görücü gider, Alpamış'ın geldiğini söyleyerek Alpamış için evlenme teklifinde bulunur. Barçın kendisiyle evlenmek isteyenler için bir şart koşar ve yarışma düzenler. At, yay yarışması ve bin adım attıktan sonra metal paranın ortasındaki delikten ok geçirmek gibi yarışmalar teklif eder. Korajon bu yarışma için Kalmok kralına mektup gönderir, o da beş yüz tane at gönderir. Alpamış, bu yarışmadan zaferle çıkar ve Barçın ile evlenir. Düğün yapılır. Düğünden sonra Barçın'ın babası Boysari'ye gider. O da kızını verir. On bin ailesi olan kabile, Kongrot'a göç eder. Boysari yalnız kalır. Korajon da kabilesiyle birlikte döner. Annesi olan Karı-Curhail bunu öğrenip bozulur. Alpamış, memleketine döndükten sonra kral olur, arkadaşı Korajon ile birlikte devleti yönetir. Kalmok'da ise, kral Karı-Curhail'in nasihatıyla Boysari'nin bütün mülkünü elde eder ve köle olarak onu çalıştırır. Boysari, Kongrot'a giden bir kervancıya yazdığı mektubunu verir. Kervancı o mektubu Barçın'a verir. Barçın, Alpamış'a mektubu gösterir. Alpamış Boysari'yi kurtarmak için yola çıkar. Curhail, Alpamış'ın geleceğini önceden düşünerek hile hazırlar. Onu yeraltındaki hapishaneye kapatır. Alpamış yeraltındaki hapishanede yedi sene yatar. Herkes Alpamış'ın öldüğünü zanneder. Alpamış'ın üvey kardeşi Ultontoz, tahtını ele geçirir. Korajon'u

Ola Dağ'na gönderir. Kaldırgoç ise, Bobır Gölü'nde deve bakıcısı olarak çalışır. Bu arada Barçın'ın oğlu doğar. İsmi de Yodgor koyar. Birgün bir kuş, Alpamış'ın yattığı zindana uçup gelir. Alpamış ona mektup bağlar. Bu mektubu Kaldırgoç alır ve Korajon'a verir. Korajon Alpamış'ı kurtarmak için yola düşer. Korajon, Alpamış'ın yattığı zindanı bulur. Aşağıya ipek ip sallar ve bir ucunu da kendi beline bağlayarak onu çıkarmaya çalışır; ama Alpamış, onun kendisini kurtarmasına izin vermez. Korajon de vazgeçip ülkesine döner. Kalmok kralının kızı Tovka, zindanda yatmakta olan Alpamış'ı görür, aşık olur. Alpamış, ondan kendi elbisesinden bir parçasını atı Boyçıbor'a götürmesini ister. Tovka söylediklerini yerine getirir. Boyçıbor, Alpamış'ın kokusunu alınca birden güçlenir. Bağlanmakta olduğu demir zincirini çözüp uçarak Alpamış'ın yanına gelir. Boyçıbor, kendi kuyruğunu uzatarak Alpamış'ı zindandan çıkarır. Alpamış, Tovka'yı Kaikubot ile evlendirir. Sonra Kongırot'a döner. Alpamış, ülkesine döndükten sonra Ultontoz'u öldürür ve yeniden tahta geçer. Kırk gün düğün yaparak dönüşünü kutlar. Korajon'ı da çağırır.

KAHRAMANLIK DESTANINDA OLAY ÖRGÜSÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Batılı bilimadamları, mitoloji çalışmalarında, kahramanın tipinin belli bir kalıbı olduğu ve gereken elementlerle oluşturulduğu fikrini ileri sürerler. Otto Rank, Lord Raglan, Joseph Cambell gibi bilimadamları,

mitolojide görülen kahraman kalıbının birbirine çok benzemekte olduğu görüşünden hareketle olay dizisini sıralamışlardır. Rank, Lord Raglan, Cambel'in kahraman destanının olay örgüsündeki ortak noktalar şunlardır: (Rank, 1959: 65; Raglan, 1956:174-175; Cambell, 1968: 35)

Soyluluk ve olağanüstü doğum

Tanrının kehaneti

Dışlanma

Alt tabaka insanlar tarafından

kurtulma

Tehlikeden kurtulma

Görevini yerine getirmek

Trajik ölüm

Yukarıda anlatılan Cumong ve Alpamış destanındaki olay örgüsü, yapısal olarak beş kısımdan ibarettir:

1-Soyluluk.

2-Olağanüstü doğum.

3-Tehlikeye düşmek ve kurtulmak.

4-Yeteneğini göstermek (alp olarak kabul edilmek)

5-Sorunu çözmek ve engeli aşmak.

1) Soyluluk

"Cumong" destanının yapısal özelliklerini daha iyi anlamak için onu oluşturan her kısmı ayrı ayrı incelemek gerekir.

Eski dönem, Kore gökbilimci *İ Gubo* tarafından kaleme alınan "Dongmyongvangpyon"a göre, gök tanrısı Hemosu, beş ejderhaya koşulan arabaya binerek yeryüzüne iner. Burada krallık yapmaya başlar. Bu noktada gök tanrısının yere inmesi, devlet kurması ve bu devlete hük-

metmesi, onun olağanüstü bir kahraman olduğunu gösterir. Gök tanrısının oğlu olan Hemosu'nun yere inerek devlet kurmasının doğru ve doğal bir hadise olması, onun mitolojik doğaya sahip olmasıyla açıklanır. Mitolojiye göre Hemosu, gökyüzünün timsalidir. Yuhva da, deryanın kızı olduğu için verimlilik kültürünü kendinde bulunduran dünya tanrısının antropomorf şeklidir. Yuhva'daki ilahlilik sıfatı, oğlu Cumong kral Gimva'nın sarayından kaçarken göze çarpar. Yuhva, Cumong'a beş adet tohum verir ve bu tohumların verimlilik ve yaratıcılık gibi özellikleri olduğunu, yani kendinde, bolluk ihsan eden mitik özellikleri bulunduğu ifade edilir. Demek ki Cumong, baba tarafından yüksek âleme, yani ruhlar dünyasına, anne tarafından da Yer-Su tanrısına bağlanır.

Alpamiş Destanı'nda kahraman olan Hakimbek de sıradan bir aileden değildir. Babası, Boybori kabilesinin başı ve kralıdır. "Baysin-Kongrot elinin hanı"dir. Babası Boybori çocuğu olmadığı için üzülür. Boybori ve Boysari birgün tanıdığının düğününe gittikleri zaman tahtını miras alacak kimse olmadığı hakkında insanların laf attıklarını duyarlar ve çok kırılırlar. Ondan sonra ikisi birlikte kırk gün dua ederler. Dua sonucunda Şohmardon'dan ilahi bir ses duyarlar. Tam otuz dokuzuncu gece Şohmardon onlara tanrının çocuk vereceğini söyler. Sonradan eşleri, gerçekten gebe kalırlar. Onlar ava çıktıkları zaman doğum yaparlar. Burada görebiliriz ki, Alpamiş,

Tanrı'dan özel olarak görevlendirilerek doğmuştur. Tanrıya bağlanarak gelen soyluluk, Cumong ve Alpamiş olmak üzere iki kahramanda da görülen önemli bir ortak özelliktir.

Alpamiş Destanı'nda Boybori'nin çocuksuz olması, destanda sembolik bir anlam içermekte ve bir çocuğun, yani kahramanın doğacağı anlatılmaktadır. Kahramanın doğumundan önce onun yurdunda kaosu ve bölünmüşlüğü hüküm sürmesi 'arkaik' destanların tümüne has bir özelliktir (İşankul, 2005: 126).

"Çocuksuzluk", "çocuksuzluğa çare arama", ve "olağanüstü güçlerin etkisiyle çocuk sahibi olma" motifleri Türk boylarının destanlarında oldukça sık rastlanmaktadır. Bu motif dizisi, Orta Asya Türk boylarının destanında görüldüğü gibi Anadolu sahası halk hikâyelerinin pek çoğunda da mevcuttur. Orta Asya destanlarında veya Anadolu sahası halk hikâyelerinde çocuksuz olan beylerin çocuk sahibi olmaları genellikle ilahi özellikleri olan bir pirin yardımıyla gerçekleşmektedir. Beylerin çocuk sahibi olmaları, Alpamiş Destanı'nda Fazıl Yoldaşoğlu varyantında da dini bir yapıya sahiptir. Boybori ve Boysari beyler, Şohmardon Pir'in bahçesinde kırk gün kırk gece kalıp dua ederek çocuk sahibi olurlar. Tanınmış bilim adamı H. Zarif, destanda kahramanın olağanüstü doğumlarının bütün milletlerin destanlarda görülebilecek bir özellik olduğunu ve bu doğum motifinin destanların "kadimi elementleri"

olduğunu ileri sürer. (Fedakar, 2004: 137; Zarif, 1999: 35) Alpamiş'in versiyonlardan en eski sayılan Altay versiyonu Alıp-Manaş'ta şamanizm unsurları birçok yerde görüldüğü halde, Özbek versiyonunda İslam'ın tesiri güçlü olduğu için Şamanizm çok az görünüyor. (Galimyanobiç, 2007: 9-11) Şamanizm'in, Özbek külüründe İslam'ın etkisi altında Sufizm şeklinde devam etmekte olduğunu vurgulamakta olanlar var. Türk kültüründe halkın "çocuksuzluğa çare arama" yolunda pirin bahçesine gidip dua etmesi, İslam'da olan 'munajat' kültürü olsa da, bu munajat Şamanizm'in İslam kültürüyle birleşerek devam etmesini göstermektedir. (Zarcone, 2007: 25)

2) Olağanüstü doğum

"Cumong iki defa doğar. Cumong'un annesi gökten inen nurdan hamile kalır. Sonra yumurta doğurur. Kral Gımva, yumurtayı dağda bırakır; ama hayvanları onu koruyunca geri alıp saraya getirtir. Bu yumurtadan Cumong doğar. Cumong, gök tanrı Hemosu'nun oğlu olduğu halde burada annesinin gökten inen nurdan hamile kalması, epik kahramanın doğacağına dair "güneş" kültü ile ilgili tasavvura dayanır. Nurdan doğmak, çocuğun güneşin evladı – oğlu olduğunu ifade eder. Cumong'un yumurtadan doğması ise, bütün dünyanın ilk önce semavî yumurtadan doğduğuna ait arkaik mite dayanır.

Alpamiş ise, Cumong gibi yumurtadan doğmaz ve normal insan gibi annesinden doğar; ama ilahi

güce sahip olan Şoh Mardon Pir'in gelip isim koyması, Alpamiş'in ilahi güç tarafından korunan bir insan olduğunu ve kahraman olmasına önceden karar verilip dünyaya geldiğini gösterir. Olağanüstü doğum motifi kahraman bir taraftan ilahlar ile bağlantılıdır, diğer taraftan da kendi şeceresinin devamıdır. Buna göre Alpamiş, hem Boybori'nin oğludur, hem de Dadanbiy ile Alpinbiy'in şerecesini devam ettiren bir kahramandır. Alpamiş aynı zamanda çocuksuzluk sebebiyle Boybori'ye Şoh Mardon Pir tarafından bahşedilen olağanüstü güçlere sahip bir çocuktur. (İşankul, 2005: 126)

3) Tehlikeye düşmek ve kurtulmak

Cumong, yumurta şeklinde doğar. Sonuçta kral Gimva bu yumurtayı bıraktırır. Yumurtanın bırakılması onun (kahramanın) bir anlamda "sembolik ölüm" hâlinde olduğunu gösterir. Hayvanlar tarafından korunan yumurtanın tekrar Yuhva'ya teslim edilmesi, kahramanın ikinci kez doğduğuna işaretler. Yumurtanın anne (doğa) vücudundan doğması (mitolojik kahramanın başlangıcı) → bırakılması → korunması → saraya geri alınması (Cumong'un doğumu) mevsimlerin devamlı olarak değişmesi ve yeni yılın gelmesi ile ilgili eski takvim mitlerini ifade eder. Cumong'un doğum sürecinde birkaç basamaktan geçmesi, onun ilahî yetenek sahibi olduğunu kanıtlayan özelliklerdendir.

Epik kahramanın hayatında tehlikenin ortaya çıkması ve onun

sanatsal ifadesini, düşmanların kendisini öldürmeye çalışmaları, ona mitolojik hamî (koruyucu) olan zoomorf timsallerin (hayvanlar) yardımıyla tehlikeden kurtulması, düşmanları tarafından takip edilirken önüne çıkan deryadan beklenmedik bir şekilde kurtulması tasvirlerinden anlarız.

Cumong'un Gimva'nın sarayından kaçması motifinde de onun cesaretini görebiliriz. Cumong, karşısına çıkan engelleri metanetle kazanmakla yetinmeyip kendi devletini kurabilmek için kuzeye yol alır. Bu yolda bir sürü tehlikelerle karşılaşır ve bu tehlikeli durum, deryaya geldiğinde zirve noktasına ulaşır. Çünkü Cumong kendisini takip eden askerleri görünce bir süre ne yapacağını şaşırır. Fakat tanrının oğlu olduğu için kendisinde bulunan ilahî yeteneği kullanarak tehlikeyi atlatır. Tanrı onun yardımcısı olur: balık ve kaplumbağalardan oluşan bir köprü kurarak kahramanın deryanın öbür tarafına geçmesini sağlar. Kahramanın Song Yong ile yaptığı savaşta da aynı şekilde olağanüstü güçlerin Cumong'a yardım ettiğini görürüz.

Alpamış'a bakarsak: Şoh Mardon Pir, Alpamış'a isim taktıktan sonra onun omuzuna üç defa vurur. Bu vurmaya ilahi nitelikleri olan Şoh Mardon Pir'in parmak izi kalır. Sonrasında düşmanı onu öldürmeye çalıştığında Alpamış sapasağlam kalır. Düşmanın oku onun vücuduna zarar veremez, kılıç da boynunu kesemez. Sonunda düşmanları Alpamış'ı öldüremeyeceklerini öğ-

renince hileyle yeraltındaki hapis-haneye düşürürler. Olağanüstü özelliklere sahip bir kahramanın düşman tarafından zor duruma düşürülmesi, hatta küçük çaplı da olsa bir yenilgiye uğratılması; ancak bir takım hilelere başvurulmuş veya kahraman içine düştüğü bir gaffet anının kullanılmasıyla mümkündür. Düşmanın hileye başvurmadan kahramanı yenmesi, olağanüstü fiziki güce sahip olarak yaratılan kahraman tipiyle bağdaşmayacağı için, böylesi bir kahramanın alt edilmesi; ancak bir takım hilelere başvurmak yoluyla yapılır ve sonuçta kahraman zindana atılır. (Fedakar, 2001: 61)

Alpamış'da durum bu yöndedir. Barçın'ı kurtarmak için gittiği zaman atı Boyçibor'dan çok yardım görür. Alpamış yeraltındaki zindana düştüğü zaman onu, atı Boyçibor kurtarır. Zindana atıldığı zaman atı Boyçibor kurtarır. Zincire bağlı olan Boyçibor, Alpamış'ın kokusunu aldığı zaman olağanüstü bir güçle zinciri çözer, zindana gelip kuyruğunu uzatır. Alpamış, Boyçibor dahil birçok ilahi güç tarafından yardım edilerek sorunları çözer ve engelleri aşar.

İki destanda da kahramanlar, kahraman oldukları için ya da kahraman olabilmek için tehlikelerle karşılaşır; ama her tehlikeden bazen kendi yeteneklerini kullanarak, bazen de hayvanlar yardımıyla kurtulurlar. Burada önemli olan mutlaka yardımcı hayvanların bulunmasıdır. At, balık, kuş gibi hayvanlara Sibiryaya Şamanizm'inde "sema hayvanı" denilir. Şamanın 'sema seyahati',

yani ‘ruh seyahati’ne çıktığı zaman ona yol gösteren oldukları için ilahi sayılır ve koruyucu netelikli hayvan olarak algılanırlar.(Kim, 2003: 148) Bu iki destanda da sema hayvanlarının yer alması, Sibiriya Şamanizm’in kültürel izlerinin bulunduğunu yansıtan önemli özelliklerdendir.

4) Yeteneğini göstermek

Destan; kahramanı, yaydan ustalıkla ok atabildiği için “Cumong” adını almıştır. Eski Kore dilinde “Cumong” “yaydan çok güzel ok atıcı”, “nişancı” demektir. Cumong çocukken bu ismi kazanır. İşte bu yüzden Gimva’nın oğulları ona hasetle bakarlar. Bunun sonucunda da kahraman birçok tehlike ve sorunla karşılaşır. Cumong’un daha doğmadan terk edilmesi (annesinin vücudundan doğan yumurtanın bırakılması), onun geçmesi gereken ilk engeldi. İlk zorluk/engel, kahramanlık hayatının ilk dönemi olan mitolojik başlangıç basamağına aittir. İkinci zorluk ise çok yetenekli bir nişancı olan Cumong’un, üvey kardeşlerince kıskanılmasından kaynaklanır. Bundan dolayı da Cumong saraydan kaçmak zorunda kalır.

Kahramandaki olağanüstü özelliklerin ortaya çıkmasına yardımcı olan zorluklar, onun bulunduğu toplum hayatıyla ilgilidir; fakat Cumong, tanrının oğlu olduğu ve damarlarında soylu kan akmakta olduğu için bütün bu zorlukların üstesinden gelir.

Alpamış destanında da Cumong’a benzeyen yay motifi görülmektedir. Hakimbek, yedi ya-

şına geldiğinde Alpınbi dedesinden miras kalan on dört botmonluk (batmanlık) yayını kaldırır. Fırlattığı ok, Askar Dağı’nın büyük kraterine kadar uçar. Bu olaydan sonra Hakimbek ‘Alpamış’ ismini alır. Alp, Özbek dilinde kahraman anlamına gelir. Halk tarafından kahraman ilan edilen Hakimbek, daha sonra kendisinin gerçekten kahraman olduğunu ispatlamak zorunda kalır. Bu yüzden türlü zorluklarla karşılaşır.

İki destanda da görüyoruz ki, doğuştan itibaren olağanüstü yeteneğe sahip olmak, kahramanın özelliği olarak önemli bir unsurdur. Burada kahramanın ad almasıyla ilgili önemli noktalar var. Çocuğa bir kahramanlık göstermesi üzerine ad verilmesi geleneği görülür. Destanda olağan üstü şartlar altında dünyaya gelen kahramanların ad almaları iki şekilde anlatılır. Bunun ilk şekli geleneksel olarak kahraman, başarı kazandığında ona uygun ad verilmesidir. İkincisi ise doğuma yardımcı olan pirin gelerek kahramana ad vermesidir.(Fedakar, 2004: 138) Özellikle Alpamış Destanı’nda kahramana verilen ilk adın yanında gösterdiği başarıya bağlı olarak ikinci ad verilmesi ve kahramanın bu ikinci adla anılması, İslam öncesi Türk gelenekleriyle İslami Türk geleneklerinin destanda birleştirilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. (Fedakar, 2001:58)

Burada iki kahramanın yeteneğini gösteren simge olarak “yay”ın kullanılması göze çarpan önemli unsurdur. Yay, hem Cumong’un hem

de Alpamış'ın damarında soylu kan akmakta olduğunu ve kimliklerini belirtmektedir. Kadim devirde yaydan ok atması herkesin becerebildiği iş değildi. Halk sadece kabile liderinin ustalıklı yerine getirebileceği bir iş olduğuna inanırdı. Kahramanın ikisi de doğduktan sonra ilahiliklerini yay vasıtasıyla ispatlar ve kahramanlıkları bu ustalıklarıyla kabul edilir. O halde yay kullanma becerisi, üstün yeteneğin ve bir anlamda ilahiliğin simgesi olur. Üçüncü açıklama ise, yayın güneşle ilgi olduğuna inanan düşüncedir. Joseph Cambell 'güneşin avcı' olduğunu ve güneş nurunun ise, ok olduğunu belirtir. (Cambell, 2003:339-340) Güneş, nurunu ok diye nitelendirilmesi çok eskiye dayanır. Bu fikir kabilenin kurucusu veya ilk atalarının güneşten kaynaklandığını veya güneş tarafından gebe kaldığını işaretler. Ayrıca bu yay motifini Şamanizm'e bağlamak da mümkündür. Sibirya Şamanizm'inde yay davula benzetilmektedir. Davul, kral veya devletin sembolüdür. Aynı zamanda şamanın ruhunu taşımakta olan alettir. Sadece şamanın ritüel zamanda kullanılan çalgısı olmakla kalmayıp sema (uzay) olarak tanımlanmaktadır. (Kim, 2003: 142) Yani, yay her iki kahramanın da şamanla ilgisi olduğunu gösteren simge olmaktadır.

5) Sorunu çözmek ve engeli aşmak

Alpamış'ın cesur hareketleri Barçın'ı kurtarır ve kendi memleketinin menfaatini koruyabilir. Aynı zamanda dağılmaya yüz tutan Kon-

gırot kabilesini birleştirerek yeniden hükümdar olması, sonunda gerçek anlamda kahraman olarak yeniden doğar. (İmomov, 2000: 28)

Önemli olan iki destandaki başkahramanın da sonuçta sorunu çözererek gerçek anlamda kahraman olarak yeniden doğmalarıdır. Cumong, bütün zorluk ve engelleri aşarak yeni devlet kurmayı başarabilmiştir. Alpamış ise, dağılan Kongırot boyunu tekrar hükümdarlığı etrafında toplayarak birleştirmiştir. Böylece her iki kahramanın yaşadıkları şahsi olmaktan çıkarak toplumsal ve millî boyut kazanmıştır.

SONUÇ

"Cumong", sadece Cumong adlı tarihî bir şahsın macerasını ele alan bir destan değildir. Aynı zamanda Kore halkının şanlı geçmişini, millet olarak şekillenmesini, başına gelen zorlukları metanetle yenerek devlet kurmayı başaran kahramanlıklarını epik ölçüde kaleme alan bir eserdir. Eserin baş kahramanı olan Cumong, timsaliyle milleti için cesaret gösteren kahramanlar sanatsal biçimde ifade edilir. Alpamış'ın ise, Özbek tarihinde gerçekten yaşamış bir insan olup olmadığı tartışılmaktadır. Alpamış'ı Özbek halkının hayal gücüyle ortaya çıkmış edebi bir şahıs diye görenler çoğunluktadır. Epik eserin gerçek hayatta olan hakiki faktörlerle ortaya çıktığını göze alırsak, o halde dağılmaya yüz tutan Kongırot kabilesini bir araya getiren ve Özbek milletinin kadim kabilesi sayılan Kongırot kabilesini birleştire-

ren kahraman olarak kabul etmek mümkündür.

Cumong'un gök tanrısı ve su (ze-min, yer) tanrısının evladı olması ve Alpamiş'in Tanrı tarafından verilen çocuk olması, olağanüstü doğum motifine esas olmuştur. Kahramanın doğarken olağanüstü mitolojik doğaya sahip olması da bunun bir göstergesidir. Cumong'un ve Alpamiş'in gelecekte kral olması ve kendi devletini kurabilmesi ya da koruyabilmesi için türlü türlü hayat sınavlarından geçmesi gerekir. Nihayet bütün engellerini aşarak milletin veya kabilesinin kendisine buyurduğu vazifesini yerine getirir. Kahraman olup yeniden doğar.

Kısaca bu iki destanda görülen olay örgüsü şöyle özetlenebilir: Soyluluk-olağanüstü doğum-tehlikeye düşmek ve kurtulmak yeteneğini göstermek (alp olarak kabul edilmek)-sorunu çözmek ve engeli aşmak.

Bu iki destanın olay örgüsünün aynı özellikle kısaca özetlenebilmesi, dünya edebiyatında yer alan bütün kahraman destanlarının olay örgüsü konusunda benzerlik göstermekte olsa da, iki destan arasında görünen benzerliğin destanın kültürel açıdan bağlantı olduğundan kaynaklandığına inanıyoruz. Bu çalışmada derinden incelemeye girmedik; ama Sibiryaya Şamanizm'i ile ilgili unsurlar göze çarpmaktadır. Altay versiyonu olan Alıp-Manaş ile mukayese ettiğimizde daha somut neticesi çıkabilir, bunu sonraki çalışma için kendimi görevlendiriyorum.

NOTLAR

1 Bu çalışma için "Samguksagi" ve "Donggukysanggukcib" olmak üzere iki kaynaktan yaralandık. Diğer varyantlar bunlara dayanarak yazıldığı için iki kitap en önemli kaynak kabul edilmektedir.

KAYNAKLAR

Baskakov N.A. (1952), Klassifikatsiya tyurkskih yazıkov, *Trudı instituta yazıkoznaniya.c.1. M.*, ss.22.

Baydemir Hüseyin (2010), Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış, *Acta Turica*, yıl: 2, Sayı 1, Ocak, s. 47-58.

Biçurin N.Y. (1950), *Sobraniya svedeniy o narodah obitavşih ve Sredney Azii v drevniye vremena. c.1. M.*, ss.220-290.

Campbell Joseph (1968), *The Hero with a Thousand Faces*, Bollingen Series, Princeton Univ. Press, p.35.

_____ (2003), *Vonsisinhua*, Kkachi: Seul, pp.339-340.

Curayev M. (1999), Böri (kurt) hakkındaki eski Türk mitleri ve Özbek folkloru, *Adabiyot Gulshani. Özbek filolojisine ait araştırmalar. 1.kitap. – Taşkent: Mehnat*, ss.8-16

_____ (1999), "Alpamiş" – Özbek halk kahramanlık eposu. – Taşkent: Fan, ss.147-157.

Celilov G. (1999) "Alpamiş" destanı ve masallar, *Özbek Dili ve Edebiyatı*. Taşkent, ss.11-14.

Çe Herim (1998), "Cumong Sinhuvaıy Gyokcok Kgaçi", *Kukokyoyuk Yengu*, Seul, s.51.

Gumilev L.N. (1961), Tri izçeznuvşih naroda, *Stranı i narodi Vostoka. Vıp. 2. M.*, s.104-105.

Fedakar Selami (2001), Alpamiş Destanı ve Bey Böyreğ Hikayesi Arasında bir Karşılaştırma, *Milli Folklor*, yıl: 13, Sayı: 51, s. 51-64.

_____ (2004), Alpamiş Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda kahramanların Ortaya Çıkışı, *Milli Folklor*, yıl: 16, Sayı:61, s.134-141.

_____ (2004), Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları*

Uluslararası Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Ankara, s.1-10.

İ Ciyong (2000), *Hankuk konkuksinhvay silsangua ihe*, Seul, Buolin, s.151.

İsbergenov H.(1988), *Hoşniyazov C. Etnografıçeskiye motivi v karakalpakskom folklore*. Taşkent: Fan., ss.139-141.

İşankul Cabbar (2005), Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt. V, Sayı. I, s. 125-128.

İmomov Komil (2000), Alpamişda kurash motivi, *O'zbek Tili va Afabiyoti*, Taşkent, 6-con s. 28-29.

Jo Dongil (1971), Yeonung-ii çulseng gi munhakgeok jeonge, *Donga Munhua*, sayı. 10 s.169.

J. Lacan (1977), *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. London: Hogarth Press.

Jirmunski V.M. (1959) Voprosı genezisa v istorii epiçeskiego skazaniya ob Alpamişe, *Ob epose "Alpamiş"*. Taşkent: UzFAN, 1959. ss.26-60.

Kaşgarlı Mahmud (1963), *Divan-ü lûgati-t türk*. c.III. – Taşkent: Fan, ss.155.

Kembel Jozef (1985), *Çoniy Olgulyhan Yong Ung*, Seul, Minimsa Yay, s.317(Korece).

Kim yolky (2003), *Dongbuk Asia shamanizmgua Simhuaron*, Akanet, s. 148(Korece)

Kuzeyev R.G. (1974), *Proishojdeniya başkirskogo naroda*. M., s.466-467.

Mirzayev T. (1968), *"Alpamiş" destanının Özbek varyantları*. Taşkent: Fan.

Nesterev L. (1890), *Proşloye Priaralskih stepey v predaniyah kurgız Kazalinskogo uyezda*. SP6., s.15.

Potapovs Leonid Pavloviç (1995), *Materialien zur Kultergeschichte der Uzbeken aus den jahren 1928-1930*. Mit, begleitenden Worten des Sammlers herausgegeben und eingeleitet von Jakob Taube, *Turcologica*. Wiesbaden, p.197-205.

Potapov L.P. (1958), *Volk v starinnih narodnoh poveryah i primetah uzbekov*, *Kratkiy soobşeniya İn-ta etnografii AH*. - Vip. 30. - M., ss.135-142.

Raglan Lord (1956), *The Hero, A Study in tradition, Myth and Drama*, *New American Literary*, pp. 174-175.

Rank Otto (1959), *The Myth of the Birth of the Hero and Other Writings*, *Vantage Book*, New York, p. 65.

Sigal Elen (2002), *Hainz Kuhotkua Jagışınrhak*, *Hangukşınıçrıoyonguso*, Seul, s. 72-116.

Seo Deseok (1980), *Hankuk Mugai Yeongu*, Seul : Munhaksasangsa, s. 110.

Tolstov S.P (1948), *Drevniy Harezmd. folkloru meseleleri*. 3.kitap. – Taşkent: Fan., ss.215-230.

_____ (1963), *Qadimgi Horazm maddaniyatini izlab*. Taşkent: Fan., ss.29-151.

Yarmatov İ. (1993) "Alpamiş" destanındaki Surhayl timsalinin mitolojik temeli, *İlmiy tehnika taraqqiyoti –istiqlol garovi*. Taşkent, s.18-20.

Yuldaşeva S.N. (1948) *Poetika uzbekskogo narodnogo geroiçeskiego eposa "Alpamiş"* (syujetoobrazuyuşıye motivi, sravneniya i epitet). *Avtoferat dissertatsii kandidata filologıçeskih nauk*. Taşkent.

Zarcone Thierry (2007) , "The Invocation of Saint and/or Spirits by Sufis and Shamans: About the Munajat Literary Genre in Central Asia", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, Vo.1-1, p. 52.

Zarifov H. (1958), *Folklor va arxeologiya materiallarini qiyosiy o'rganish masalasiga doir, Özbek dili ve Edebiyati*. Taşkent., sayı1. s.25-30.

Zarifov H.T. (1959) *Osnovniye motivi eposa "Alpamiş"*, *Ob epose "Alpamiş"*. Taşkent: UzFAN, s.6-25.

Zuyev Y.A. (1960), *Tamgi loşadey iz vassalnıh knyajestv (perevod iz kitayskogo soçineniya VIII-IX vv. Tanhuyyao)*, *Noviye materiale po drevney i srenevekovoy istorii Kazahstana*, Almata, ss.122.